

УДК 343.985

Галина Вальчишин,*аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ФІКСАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Стаття присвячена дослідженню особливостей фіксації ходу та результатів слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. Розглядаються процесуальні і тактичні аспекти фіксації. Запропоновано зміни до чинного Кримінального процесуального кодексу України в частині фіксації ходу слідчого експерименту у протоколі.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, експертиза, протокол, слідчий експеримент, фіксація.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у розслідуванні дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) є слідчий експеримент – перевірка слідчим реальної можливості статися такий подія за певних умов, за певних обставин та за певної поведінки її учасників шляхом проведення дослідів чи випробувань.

Українським важливим у проведенні слідчого експерименту під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, окрім правильної його організації та проведення згідно з методичними рекомендаціями та з використанням сучасних досягнень у галузі науки і техніки, є належна фіксація одержаних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато кримінальних процесуальних і тактичних аспектів проведення слідчого експерименту досліджували у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені Л. Є. Ароцкер, Р. С. Белкін, Н. І. Гуковська, Н. І. Жукова, П. П. Луцок, Ю. О. Ляхов, О. Б. Манчу, В. А. Очеретяний, С. М. Путівка, О. П. Рижаків, О. С. Рубан, П. І. Тарасов-Родіонов, Ш. Ш. Ярамиш'ян та інші. Разом із тим питання, пов'язані з фіксацією слідчого експерименту під час розслідування ДТП, залишаються не досить дослідженими.

Саме тому **метою** статті є подальша теоретична розробка сутності та особливостей фіксації результатів цієї слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обов'язковим і невід'ємним елементом кримінально-процесуальної діяльності (особливо під час досудового розслідування) є кримінально-процесуальне документування.

Для фіксації ходу слідчого експерименту і його результатів складаються протокол слід-

чого експерименту, плани, схеми, використовуються фотозйомка, відеозапис, виготовляються моделі (макети) та ін.

Основним процесуальним документом є протокол слідчого експерименту, він слугує головним джерелом відомостей про умови і порядок проведених дослідів, їх зміст і отримані результати. У протоколі слідчого експерименту знаходиться своє відображення експериментальна робота слідчого. Він фігурує у справі як основне джерело про умови і порядок проведених дослідів, їх зміст та результати [1, с. 91].

Для того, щоби протокол слідчого експерименту відповідав своєму призначенню (міг слугувати джерелом відомостей про проведені в ході експерименту дослідів й отримані результати), він повинен відповідати певним вимогам. Ці вимоги, на думку більшості вчених, полягають у такому:

1) складення протоколу належною особою [1, с. 91; 2, с. 137] (згідно з ч. 1 ст. 240 КПК протокол слідчого експерименту вправі скласти лише слідчий або прокурор);

2) невідкладність складання протоколу [2, с. 137];

3) об'єктивність протоколу. У протоколі повинні бути викладені лише ті дії, які були здійснені під час проведення слідчого експерименту, і саме так, як це було насправді. У протоколі експерименту не повинні наводитися слідчі версії, що можуть виникнути в результаті слідчого експерименту [1, с. 91; 3, с. 146];

4) повнота протоколу. Протокол слідчого експерименту повинен містити вичерпне викладення всіх проведених дослідів і отриманих результатів [1, с. 91-92];

5) ясність, точність мови і відсутність суперечностей. Протокол має бути викладений

зрозумілою, простою і доцільною термінологією і складений так, щоб його можна було прочитати [4, с. 271];

б) протокол має бути викладений у суворій логічній послідовності, щоб кожне нове судження впливало з попереднього, щоб не було логічних суперечностей або несподіваних висновків, що не впливають із тексту документа. Використовувані поняття мають відповідати сучасному рівню правових знань і культури [1, с. 91-92; 4, с. 271].

Загальні правила складання протоколу процесуальної дії передбачені частиною 3 ст. 104 КПК. Однак слідчий експеримент у справах про ДТП має свою специфіку, а тому, складаючи протокол цієї слідчої (розшукової) дії, у ньому слід відобразити додаткові відомості.

Вступна частина повинна містити у собі:

- назву процесуального документа – «Протокол слідчого експерименту»;
- місце складення протоколу, причому вказується лише географічне найменування цього місця;
- дату складення протоколу;
- номер кримінального провадження;
- посаду, спеціальне звання, прізвище та ініціали особи, яка проводила експеримент;
- прізвища, імена та по батькові, а також адреси проживання понятних;
- посади, прізвище та ініціали спеціалістів;
- прізвища, імена та по батькові підозрюваних, потерпілих та свідків, які брали участь в експерименті;
- прізвища, імена та по батькові, а також адреси проживання всіх інших учасників експерименту;
- статті КПК, із дотриманням яких проводився експеримент;
- мету слідчого експерименту [1, с. 92];
- відомості про роз'яснення учасникам експерименту їх прав і обов'язків;
- відомості про застосовані науково-технічні засоби;
- дані, що учасники попереджені про неприпустимість розголошення результатів експерименту (за потреби) [5, с. 645];
- вказівку на добровільність участі особи, чий показання перевіряються чи уточнюються [2, с. 138].

В описовій частині протоколу зазначаються відомості про:

- обстановку та умови, у яких проводилася слідча (розшукова) дія;
- відомості про проведену реконструкцію обстановки;
- відомості про дії з виготовлення моделей (манекенів, муляжів);

– об'єкти, які були використані під час здійснення дослідів чи випробувань (у тому числі речові докази);

– якщо передбачається використання транспортного засобу, необхідно вказати його вид, реєстраційний номер, прізвище, ім'я та по батькові водія;

– відомості про розподіл обов'язків між учасниками слідчого експерименту;

– відомості про розташування осіб і предметів, що використовуються під час експериментальних дій;

– зміст та послідовність дослідних дій (випробувань);

– результати, що одержані шляхом експерименту;

– застосування допоміжних засобів фіксації (зокрема, фотозйомка, відеозапис, складання схем, планів тощо).

У заключній частині протоколу зазначаються:

– перелік схем, планів, графіків, фотознімків та відеофрагментів, виконаних під час експерименту;

– відмітка про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчої (розшукової) дії;

– заяви і зауваження понятних та інших учасників слідчої (розшукової) дії (якщо вони були зроблені);

– відомості про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчого експерименту та їхні підписи [1, с. 92-93; 2, с. 138-139; 5, с. 645; 6, с. 144].

Аналіз слідчої практики органів Національної поліції і прокуратури дозволяє також відзначити типові помилки, яких припускаються під час складання протоколів слідчих експериментів:

а) *неправильне процесуальне оформлення проведених дослідів*. Це може виражатися або в тому, що в протоколі наводяться неповні дані про учасників слідчого експерименту (наприклад, не вказуються повністю імена та по батькові понятних та їх адреси), або в тому, що не вказуються статті КПК, якими керується слідчий під час складання протоколу слідчої (розшукової) дії, або у відсутності інших необхідних елементів протоколу;

б) *неповнота протоколу*. Складаючи протокол слідчого експерименту, деякі слідчі не вважають за необхідне вказувати, в якій обстановці він проводився, або подають лише схематичний опис проведених дослідів, приділяючи основну увагу одержаним результатам;

в) *порушення послідовності в описі проведених дослідів*. Трапляються протоколи, з яких неможливо зробити висновок про послідовність експертних дій. Викладення в такому разі має безладний характер, що ускладнює оцінку одержаних результатів;

г) наведення у протоколі даних, які не стосуються слідчого експерименту. Наприклад, детально наводяться такі обставини провадження, які жодного значення для проведеного експерименту не мають, або описуються такі деталі обстановки, які зовсім зайві з точки зору результату експерименту;

д) *недбала літературна редакція протоколу*, що, безумовно, понижує у низці випадків значення цього документа, ускладнює його розуміння, а іноді й свідчить про недопустиме ставлення до складання процесуальних документів [1, с. 93-94].

Як було наведено вище, загальні правила складання протоколу слідчої (розшукової) дії передбачені ст. 104 КПК. У частині 6 ст. 240 КПК конкретизується, що «про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту» [7, с. 171].

На нашу думку, таке формулювання законодавця видається занадто лаконічним та неповним з огляду на специфіку та складність проведення цієї слідчої (розшукової) дії, не вимагається, зокрема, зафіксувати у ньому хід експерименту. Пропонуємо частину 6 ст. 240 КПК України викласти у такій редакції:

«Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами цього Кодексу. У протоколі докладно викладаються умови, хід і результати слідчого експерименту і вказується: з якою метою, коли, де і в яких умовах проводився експеримент; в чому конкретно виразилося відтворення обстановки й обставин події; які дії, в якій послідовності, ким і скільки разів проводилися; які отримані результати».

Додатки до протоколу є його невід'ємною частиною та разом із протоколом процесуальної дії становлять джерело доказів у кримінальному провадженні [4, с. 273].

Одним із традиційних додатків до протоколу є плани та схеми, оскільки вони почали застосовуватись задовго до появи, скажімо, відеотехніки чи пристроїв із використанням комп'ютерних технологій. Як відзначає Т. В. Авер'янова, плани і схеми покликані відобразити головним чином дислокацію учасників експерименту та об'єктів у місці його проведення. План, що складається у масштабі, найчастіше використовується для фіксації місця розташування людей та об'єктів у статичному стані: розміщення понятих, інших учасників, місце дії і т.д. Для фіксації динамічних стадій експерименту виконують схеми стосовно кожної стадії.

Як відомо, схеми викреслюються довільно, не у масштабі, а необхідні розміри проставляються безпосередньо на відповідних їй ділянках. Так, схематично може бути зафіксований шлях людини або транспортного засобу з фіксацією розташування (місця) у певні вузлові моменти. Іноді можуть складатися графіки типу «шлях – час». На такому графіку фіксують, наприклад, рух транспортного засобу із заданою швидкістю певним шляхом і пересування людини (швидкість і напрямок відомі) до місця їх зустрічі, до місця, коли транспортний засіб потрапив у поле зору людини, і т. п. [5, с. 646].

На планах і схемах бажано намітити маршрут руху із зазначенням його початку та закінчення, проміжні зупинки, місця проведення дослідів тощо [3, с. 147; 6, с. 144].

Окрім того, як зазначає В. А. Очеретяний, власноручно зображена схема або план є найвагомішим й об'єктивним доказом причетності особи до розслідуваної події. Подібні схеми створюють нові об'єкти фіксації доказової інформації та деталізують вербальну інформацію, мають наочний й переконливий характер [2, с. 140].

Аудіозапис використовується здебільшого для фіксації слідчого експерименту, що проводиться з метою перевірки можливості особи чути у тій чи іншій обстановці або з певного місця. Окрім того, для фіксації пояснень підозрюваного, свідка або потерпілого, а також для опису проведення певних експериментальних дій чи випробувань доцільно використовувати портативний диктофон, що значно полегшить роботу слідчого зі складання протоколу слідчого експерименту [2, с. 140].

Одним із найбільш поширених способів фіксації ходу та результатів слідчого експерименту є *фотозйомка*. Переваги фотографування як методу фіксації доказів полягають у тому, що воно забезпечує швидкість фіксації об'єкта, повноту та наочність результатів фіксації, об'єктивність і точність фіксації, дозволяє фіксувати недоступні для візуального розрізнення відтінки кольору. Ці переваги фотографування до певної міри компенсують його недоліки як засобу фіксації: площинний характер відображення, в деяких випадках перспективні спотворення, можливу нечіткість знімка тощо. Із розвитком судової фотографії, розробкою нових засобів і прийомів фотографування ці недоліки фотографування як засобу фіксації можуть бути повністю або значною мірою усунені.

Наочно відтворюючи ті самі елементи обстановки, які описуються в протоколі, фотографічні знімки, з одного боку, сприяють правильному і точному розумінню змісту

протоколу, а з іншого – дозволяють перевірити об'єктивність і повноту записів у ньому шляхом зіставлення опису та зображення. Наявність додатків до протоколу у вигляді фотознімків робить його текст більш зрозумілим, створює в особи, яка ознайомлюється з протоколом, ефект присутності на місці події. Крім того, деякі елементи обстановки у протоколі з певних причин можуть бути не зафіксовані або зафіксовані неповно чи не досить точно. У таких випадках фотознімки дозволяють заповнити недоліки у протоколі або уточнити окремі його частини [8, с. 105-106]. Отримані фотокартки оформлюються у вигляді фототаблиці.

Найбільш часто на практиці використовується відеозапис, оскільки він дозволяє зафіксувати все, що відбувається, в динаміці, з максимальною повнотою і наочністю.

Н. А. Селіванов визначає такі цілі використання вказаного способу фіксації: 1) фіксація об'єктів та явищ у динаміці; 2) відображення процесу виявлення слідчим і спеціалістом слідів та інших речових доказів і дій з ними у динамічній стадії огляду; 3) фіксація результатів огляду місць, об'єктів значної тривалості й обсягу, наприклад доріжки слідів, слідів гальмування автомобіля; 4) забезпечення можливості відтворення та вивчення того, що відображено в динаміці, у сповільненому або прискореному темпах [9, с. 27-28].

На думку О. В. Волохової, застосування відеозапису доцільне у таких випадках:

- коли експеримент проводиться за відсутності осіб, чия інформація перевіряється, оскільки надалі вони можуть оскаржити результати цієї слідчої (розшукової) дії;
- якщо в ході експерименту передбачається хронометрування процесів, що протікають за короткі проміжки часу;
- коли дані про умови проведення дослідів та їх результати повинні бути надалі використані під час проведення судової експертизи.

За допомогою відеозйомки рекомендується спочатку зафіксувати момент роз'яснення учасникам слідчого експерименту їхніх прав та обов'язків, потім – обстановку проведення експерименту, його хід та результати, іншими словами, фіксується не все, а лише те, що має доказове значення у кримінальному провадженні [10].

Також, як зауважує Л. Д. Скільська, приступаючи до запису, слідчий повинен пам'ятати, що його слова і поведінка фіксуються на плівку. Велику роль відіграє уміння слідчого невимушено та спокійно триматися перед камерою, логічно правильно будувати мову, зрозуміло та чітко ставити запитання.

Демонструючи нервозність, часто та без потреби озираючись на об'єкт, слідчий непомітно передає свій стан іншим присутнім, що може негативно вплинути на провадження слідчої дії. Недопустимими є випадки некоректної поведінки слідчого, грубого або зневажливого звернення до осіб («перестаньте розмовляти», «відійдіть звідти») [8, с. 159].

Як зазначається в літературі, недалеке майбутнє автотехнічної експертизи пов'язане із застосуванням автоматизованих цифрових систем виміру на всіх етапах дослідження ДТП. Насамперед це лазерне сканування місця ДТП, на підставі чого можливе автоматизоване складання схеми ДТП зі встановленням всіх необхідних розмірів. По-друге, це використання всіляких реєстраторів даних про події, які дозволяють фіксувати параметри руху транспортних засобів до і після ДТП, що може бути покладено в основу отримання об'єктивних вихідних даних до експертного розрахунку. По-третє, це застосування спеціальної цифрової апаратури під час проведення слідчих експериментів. І, по-четверте, це застосування прикладних програм для розрахунку механізму ДТП. Найкращого результату можна очікувати, якщо послідовно застосовувати автоматизовані цифрові системи на всіх етапах дослідження ДТП [11, с. 190].

Досить перспективним є застосування науково-технічних засобів, які дозволяють створювати цифрові графічні 3D моделі об'єктів, що досліджуються [12, с. 60; 13, с. 166].

Однак, як зазначає С. В. Данець, в Україні з упровадженням цих автоматизованих технологій поки що є певні проблеми: всі автоматизовані засоби, які можна використовувати в автотехнічній експертизі, іноземного виробництва; автоматизовані засоби і методи дослідження ДТП тільки почали впроваджуватися в Україні, і бракує елементарного досвіду для їх широкого використання; результати дослідження ДТП за допомогою автоматизованих методів можуть істотно відрізнитися від результатів дослідження того ж ДТП, але виконаного за традиційною експертною методикою [11, с. 193].

Тому, звісно, наявні методи дослідження обставин ДТП в тому числі шляхом проведення слідчого експерименту потребують подальшого вдосконалення та розвитку.

Висновки.

На підставі викладеного можна підсумувати, що фіксація ходу та результатів слідчого експерименту під час розслідування ДТП має свої особливості, що зумовлюється і складністю та багатоаспектністю самої слід-

чої (розшукової) дії. Однак слідчому слід враховувати як процесуальні, так і тактичні вимоги, що ставляться до її проведення. Тільки в такому разі можна досягти дієвого та ефективного результату у кримінальному провадженні із зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва: Изд-во "Юридическая литература", 1964. 222 с.
2. Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2015. 216 с.
3. Белкин Р. С., Лифшиц Е. М. Тактика следственных действий. Москва: Новый юристь, 1997. 176 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Наук.-практ. коментар / відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Харків: Одісей, 2013. 1104 с.
5. Аверьянова Т. В. Криминалистика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. проф. Р.С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2004. 992 с.
6. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 728 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2018. 404 с.
8. Скільська Л. Д. Правові та криміналістичні засади фіксації результатів огляду місця події : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2009. 203 с.
9. Справочная книга криминалиста. Рук. авт. коллект. и отв. ред. Н. А. Селиванов. Москва: Изд-во "НОРМА", 2000. 727 с.
10. Криминалистика: учебник / О. В. Волохова, Н. Н. Егоров, М. В. Жижина и др.; под ред. Е.П. Ищенко. Москва: Проспект, 2015. URL: <http://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785392169047.html>.
11. Данець С. В. Застосування автоматизованих засобів дослідження обставин ДТП. Вестник ХНАДУ, 2013. Вып. 61-62. С. 190–194.
12. Негребецький В. Проблема підвищення ефективності збирання, дослідження та фіксації інформації під час перевірок слідчих (розшукових) дій. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 7. С. 57–60.
13. Шехавцов Р. М. Впровадження технологій 3D моделювання у розслідуванні злочинів: правові та криміналістичні проблеми // Криміналістика XXI сторіччя: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. Х., 2010. С. 166–170.

Стаття посвячена дослідженню особливостей фіксації ходу і результатів слідственного експеримента при розслідуванні дорожно-транспортних происшествий. Рассматриваются процессуальные и тактические аспекты фиксации. Предложены изменения в действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины в части фиксации хода следственного эксперимента в протоколе.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, протокол, следственный эксперимент, фиксация, экспертиза.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the fixation of the course and the results of the investigative experiment during the investigation of road traffic accidents. The procedural and tactical aspects of fixation are considered. Proposed changes to the current Criminal Procedural Code of Ukraine in the part of fixing the course of the investigative experiment in the protocol.

Key words: road accident, examination, protocol, investigator's experiment, fixation.